

ДРУКОВАНІ ОРГАНИ ВАПЛІТЕ: ФОРМУВАННЯ МОДЕРНОГО ЕСТЕТИЧНОГО ПРОСТОРУ

У статті досліджується літературно-критичний дискурс періодичних видань літературної групи ВАПЛІТЕ. Аналізуються особливості ваплітянської естетики в парадигмі літературно-художнього альманаху “ВАПЛІТЕ” й першого зошита “ВАПЛІТЕ”.

Ключові слова: дискурс, журнал, ВАПЛІТЕ.

Актуальність заявленої в заголовку теми зумовлена необхідністю поглибленого, багатоаспектного вивчення різних форм літературного процесу 20-х років минулого століття. Одна з парадигматичних особливостей сучасної науки про словесно-образну творчість доби українського Ренесансу – зацікавленість дискурсом журналів означеного часу. Підтвердженням тому є з'ява наукових розвідок В. Агеєвої, Н. Лощинської, які обрали предметом свого дослідження діяльність “Червоного шляху”, статті Н. Коберник про ідейно-естетичну парадигму альманаху “Літературний Ярмарок” тощо.

Журнальна література являла собою найоперативнішу форму мистецтва національного відродження, у якій відбилися не тільки глобальні соціальні потрясіння і зміна ідеологічних, світоглядних орієнтирів, але й художні пошуки письменників. Ще на початку 20-х років Г. Коцюба зауважував, що потрібно вивчати словесно-образну творчість у межах літературно-мистецьких видань, оскільки “в них в найбільш виразній формі відбивається творчість сучасна” [1, 42].

Дослідження дискурсу журналів “ВАПЛІТЕ” має доповнити наявний у сучасній гуманітарній науці корпус праць з питань журнальної літератури. Адже ваплітянські періодичні видання відіграли значну роль в активізації естетично-художніх шукань українського письменства другої половини 20-х років ХХ століття.

Організована під гаслом письменницької кваліфікації, ВАПЛІТЕ заявила про себе як школа-напрямок, що об'єднана спільною філософією мистецтва: однаковим поглядом на мету, місце, характер мистецтва, однаковим відчуттям його пафосу.

Літературно-естетичний дискурс ваплітян окреслився у виданнях Вільної академії пролетарської літератури. Творча діяльність “олімпійців” репрезентувалася у збірнику “Вапліте” (зошит перший, 1926) та літературно-художньому альманасі (1927). Тут започатковувався новий стиль критики й характер теоретизування. Ваплітяни робили спробу ввести парадигму внутрішньої діалогічності у дискурс пролетарського мистецтва.

Вихід у світ першого зошита “Вапліте” зустріли у тогочасних літературних колах неоднозначно. Неупереджена критика бачила в ньому “повний доказ здорової, ідеологічно й художньо, організації” [2, 377]. Речники ж офіціозу у дискурсі ваплітянського видання помітили відступ від марксистського розуміння шляхів культурного розвитку України.

У збірнику “Вапліте” друкувалися статті О. Досвітнього “До розвитку письменницьких сил”, О. Слісаренка “В боротьбі за пролетарську естетику”, О. Довженка “До проблеми образотворчого мистецтва”, М. Йогансена “Аналіза одного журнального оповідання”, А. Лейтеса “Путі письменницькі”, В. Сержа “Перегрупування революційних французьких письменників”, а також “Статут ВАПЛІТЕ”. Автори роблять спробу теоретично об'рунтувати естетично-мистецькі засади ВАПЛІТЕ як школи.

Відкриває зошит стаття О. Досвітнього, в якій обґрунтовується діяльність ВАПЛІТЕ. Звертаючися до історії розвитку пролетарських письменницьких сил за останній (1925) рік, автор доводить закономірність виникнення Вільної академії пролетарської культури. Він зокрема зазначає: “... Нові сили, ставши на творчий шлях,

прагли мистецького оформлення, потребували письменницької науки, школи” [3, 13]. На думку О. Досвітнього, час продиктував створення академічної літературної структури, бо “Плуг” та “Гарт” перетворилися на літературно-культурницькі організації й “письменництво розуміли примітивно”.

Дискурс ваплітянського зошита окреслює якнайширше коло проблем різних сфер мистецтва. О. Слісаренко характеризує особливості становлення й розвитку сучасної естетики. Парадигма образотворчого мистецтва в Україні 20-х років висвітлюється О. Довженком. Стаття А. Лейтеса присвячена психологічній та соціально-побутовій еволюції письменницького типу у зв'язку з гострими проблемами сучасності; своє дослідження він проводить на матеріалі зарубіжної літератури. До наукової літературознавчої інтерпретації оповідання Дж. Арг. Баррі “Червоний вартовий на рифі” звертається М. Йогансен. Західні літературні новини репрезентує Віктор Серж.

Як бачимо, у підбірці матеріалів журналу використовувався міждисциплінарний принцип, що оптимально відповідав завданню ВАПЛІТЕ – сформувати естетичний код мистецтва українського ренесансу, в основі якого лежатиме синкретизм художнього мислення.

Про зовнішню і внутрішню роботу Вільної академії пролетарської літератури повідомлялось у ваплітянській хроніці. Зокрема подавалась інформація про організаційні моменти літгрупи такі, як: клопотання перед відповідальними органами щодо прирівнення письменників у “правовому відношенні до наукових робітників”, заснування письменницького клубу, створення спеціальної комісії при ЦК у письменницьких справах тощо.

З метою поглиблення мистецького дискурсу ваплітянських видань запрошувались до співпраці й представники інших мистецьких груп. Тут же наголошувалось і на необхідності перекладати українською мовою художні тексти зарубіжної літератури. У збірнику зокрема зазначалося, що в періодиці ВАПЛІТЕ “друкуватимуться твори не лише Ваплітевців та близьких їм по ідеологічній установці письменників, а й оригінальні перекладні твори з інших мов” [3, 97]. Це давало змогу на практиці реалізувати наміри не лише зберегти національну словесно-образну творчість, але й скерувати її в річище розвитку світового мистецтва. Адже сформульована М. Хвильовим дилема – Європа чи просвіта – повинна вирішитися, за глибоким переконанням “олімпійців”, лише на користь першої. Навіть після розпуску ВАПЛІТЕ надія не залишає їх. Лист М. Хвильового, писаний А. Любченкові з Відня, проіннятий оптимізмом: “Горіння бувших (ваплітян. – Л. К.) мене страшенно радує... Я зараз теж сів писати новий роман... Як справа з перекладами на німецьку мову? За всяку ціну ми мусимо вивести нашу літературу на широку європейську арену. Словом, треба мужатись – наше “впереді” [4, 210]. Інтелектуали ставили завдання – відкритості до світу, інтеграції з іншомовними культурами і цілеспрямовано працювали на його виконання.

Літературно-художній двомісячник “ВАПЛІТЕ” був спробою видання, яке мало репрезентувати нові твори і модерні критичні підходи. Фактичним редактором альманаху був М. Хвильовий, формально ж – безособова редколегія (її склад розкрито в хроніці, вміщеній у 5 числі цього видання). У Харкові вийшло п'ять номерів журналу, а наклад №6 від 5 січня 1928 року, де друкувалася друга частина роману М. Хвильового “Вальдшнепи”, був конфіскований і заборонений.

У журналі була представлена поезія (П. Тичини, В. Сосюри, М. Бажана, Ю. Яновського, М. Йогансена, Ю. Смолича, В. Мисика, Д. Фальківського), проза (твори П. Панча “Повість наших днів”, К. Гордієнка “Автомат”, “Заради неї” І. Дніпровського, Г. Епіка “В-осени”, Ю. Шпола “Золоті лисенята”, Г. Коцюби “Рада”, А. Любченка “Образ”, І. Сенченка “Подорож до Червонограда”, М. Хвильового “Вальдшнепи”), переклади П. Тичини з вірменської, турецької, французької та єврейської мов, виступ Леся Курбаса “Шляхи “Березоля”, статті (Р. Якобсон “Про реалізм у мистецтві”, М. Хвильовий “Соціологічний еквівалент трьох критичних оглядів”, “Одвертий лист до Володимира Коряка”, Ю. Смолич

“Nature morte в художній літературі”, І. Сенченко “Спіралі і петлі”, І. Врона “На шляхах революційного мистецтва”, Г. Майфет “З уваг до новелістичної композиції”, М. Куліш “Критика чи прокурорський допит”, П. Христюк “Розпеченим пером”, І. Сенченко “Зачароване коло”, В. Державин “Уваги з марксівської літературної критики”). Альманах подавав читачеві якісну мистецьку продукцію, різну за жанрами і за естетичним спрямуванням. Ваплітяни пропонують свою, досить містку формулу сучасності як доби синкретизму – мистецтв, жанрів, стилів.

Дискурс видання прикметний апологією сучасності й необхідності творення нового національного мистецтва. Наголос ставився на мистецьку майстерність. Ваплітяни орієнтувалися на пошук нових шляхів розвитку вітчизняної культури, на духовне самовдосконалення української спільноти. Вони намагалися, за словами Г. Костюка, “позбутися вікового епігонізму, позбутися комплексу духового рабства” [5, 133]. Як і в першому зошиті “Вапліте”, так і в альманасі лейтмотивом проходить ідея культурної емансипації від Росії, орієнтації на світове мистецтво.

Створювався потужний мистецький дискурс, в якому розкривалася внутрішня суть альманаху. Але він не вписувався у прокрустове ложе соціалістичної літератури, що взяла курс на уніфікацію. Літературну продукцію журналу перших п’ятьох чисел було піддано нищівній критиці. Дискурс альманаху трактували як такий, що стоїть на обороні ворожих революції буржуазно-націоналістичних елементів. “...Але те, що зчинилося тепер, після “Вапліте”, ч. 6, – як зазначав Ю. Шевельов, – виходило поза межі критики, навіть з тим епітетом, що тоді саме широко вживався, – “голобельна критика” [6, 19]. Весь наклад шостого номера журналу, в якому опубліковано другу частину роману “Вальдшнепи” М. Хвильового, було знищено. Діяльність ваплітян піддавалася анафемі; у літературний побут ввійшли як найганебніша лайка слова на кшталт: “рупори ворожих сил”, “хвильовісти”, “буржуазні націоналісти”, “фашисти” тощо.

І все ж “олімпійці”, будучи носіями вітаїстичного духу епохи українського ренесансу, не здавали своїх позицій. Після “саморозпуску” ВАПЛІТЕ вони консолідується навколо, так би мовити, “позагрупового” альманаху “Літературний ярмарок”. Ідея створення гумористично-сатиричного журналу належала М. Йогансену, а практичне її втілення здійснив М. Хвильовий. Ю. Смолич згадував: “Хвильовий спалахував враз, розумів усе з півслова, і Майкові досить було підкинути саму назву “Літературний ярмарок”, що вичерпно і надзвичайно точно визначала і характер майбутнього журналу, і жаданий принцип організації літературного буття...” [7, 124].

Альманах виходив щомісячно у Харкові з грудня 1928 року по лютий 1930. “Дух закритої ВАПЛІТЕ виразно давався взнаки і в “Ярмарку”, – зауважує О. Ган, – хоч альманах, як заявлено було в редакційних деклараціях і як видно було з самої назви його, мав бути позагруповим і містити в собі, за принципом вільного торгу на ярмарку, всі найкращі твори, незалежно від мистецького кредо їх авторів” [8, 65].

Іронія, скептицизм і навіть фаталізм, що значною мірою виявлялися у літературному побуті учасників Вільної академії пролетарської літератури (у дефініції “академія” було закладено елемент умовності, карнавальності, гри), окреслювалися і в дискурсі “Літературному ярмарку”.

“Академіки” намагалися протистояти втіленню в життя ідеї про утилітаризм мистецтва, яке служить народові, класові чи партії. Щоб донести свої думки до читача, вони нерідко вдавалися до необарокового оформлення їх. Добираючи матеріал для журналу, редакція користувалася, за термінологією М. Бахтіна, принципом “розумному вистачить” [9, 396]. Звідси – оригінальність оформлення альманаху (стиль “інтермедій”, пародій, літературні алюзії, стилізація, прологи й епілоги, листування вигаданих дійових осіб тощо), де поєднувався “модернізм (зокрема в ілюстраціях) з використанням традиційної форми українського вертепу” [10, 1364]. Через ярмаркову бутафорію просвічувалася стильова манера ваплітян. Згадаймо

той проект емблеми, який намалював О. Довженко для ваплітянських “академіків” [5, 49]: вигнутий дугою кіт, ніби завислий між колом і квадратом (але обернений лицем до кола), височить над невиразними силуетами дрібніших котів (ті не ловлять мишей, бо останні знаходяться позаду них) і намагається їх підтягнути (чимось подібним до мотузки) до кола. У такій оригінальній формі було подано веселий карнавальний образ Академії, що пройнятий вітаїстичною ідеєю руху життя, мінливого потоку, динаміки.

Алюзія стає прозорою, коли розкодувати символіку малюнка. Коло – сукупність, гармонія, єдність, вічність, динамізм – уособлює так звану “велику літературу”. Квадрат як знак землі, божественної участі у створенні світу, пропорційності і моральних устремлінь протиставляється “динамічному” колу, оскільки є найбільш статичним із геометричних фігур. Він асоціюється із літературою “дня”. У світовій міфології комбінація квадрата із колом виступає символами єдності землі і неба. Довженко використав у малюнку як риторичний прийом натяк на намагання “академіків”, тобто “богів мистецтва”, “олімпійців”, консолідувати наявні письменницькі сили в Україні і вивести національну літературу із “гопаківсько-шароваристої” просвіти (заземленості, хуторянства) на західноєвропейський естетичний рівень.

Подібна необарокова образність виявлялася і в дискурсі “Літературного ярмарку”, де “серйозне й сміхове виступають в одній обгортці, патетичне, ідеологічний “серйоз” тут же підсвічується іронією, жартом, якоюсь ярмарковою алюзією” [11, 47]. Редакція журналу, по суті, використовувала езопову мову для ствердження ваплітянської літературно-естетичної парадигми у мистецтві українського відродження.

“Літературний ярмарок” змушений був припинити свою діяльність у зв’язку із партнагінками, які посилювалися. Але “олімпійці” залишилися вірними своїй філософії життя – романтиці вітаїзму. Їх останнім духовним прихистком став літературно-критичний місячник “Пролітфронт”, який розвивав, відроджував, пропагував ваплітянські ідеї. Журнал проіснував від квітня до грудня 1930 р.

Отже, діяльність ваплітян, що дуже тісно пов’язана із концепцією національного відродження, із революцією і її деформацією, із втраченою вірою, розтоптанною надією, значною мірою відбилася у дискурсі журналів “ВАПЛІТЕ”. Художня парадигма періодичних ваплітянських видань прикметна поєднанням новаторства і традицій у пошуках нових шляхів літератури, а також характеризується жанрово-стильовим синкретизмом. Головна історична заслуга журналів полягає в тому, що вони сприяли розвитку національної культури і зробили гідний внесок у літературний процес епохи, якою стали 20-і роки українського ренесансу. У літературній перспективі бачиться необхідність дослідити ще одну парадигматичну грань аналізованого явища – його пов’язаність з інтертекстуальністю як спектром міжтекстуальних відношень.

Література

1. Коцюба Г. У незнаний світ // Шляхи мистецтва. – 1927. – Ч. 1. – С. 41–55.
2. А. Лейтес і М. Яшек. Десять років української літератури (1917–1927). Організаційні та ідеологічні шляхи української радянської літератури. – Харків, 1928. – Т. 2; 3. ВАПЛІТЕ. Зошит перший. – Х., 1926; 4. Ваплітянський збірник / За ред. Ю. Луцького. – Торонто, 1977.
5. Гр. Костюк. З гори Гелікон на Голгофу // Літературно-мистецькі перехрестя (паралелі). – Вашингтон–Київ, 2002.
6. Шевельов Ю. Про памфлети Миколи Хвильового // Микола Хвильовий. Твори в п’ятьох томах. – Нью-Йорк–Балтімор–Торонто, 1983. – Т. 4.
7. Смолич Ю. Розповіді про неспокій // Юрій Смолич. Твори у 8-ми т. – К., 1986. – Т. 7.
8. Ган О. Трагедія Миколи Хвильового. – Харків: Вид-во “Прометей”, 1923.
9. Бахтин М.М. Проблемы творчества поэтики Достоевского. – К., 1994.
10. Енциклопедія українознавства / За ред. проф. В. Кубійовича. – Львів, 1996. – Т. 6. – С. 1364.
11. Тримбач С. Довженко і Хвильовий // Дніпро. – 1994. – № 9-10.

Лидия Кавун

**ПЕЧАТНЫЕ ОРГАНЫ ВАПЛИТЕ: ФОРМИРОВАНИЕ МОДЕРНОГО
ЭСТЕТИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА**

У статье исследуется литературно-критический дискурс периодических изданий литературной группы ВАПЛИТЕ. Анализируются особенности ваплитянской эстетики в парадигме литературно-художественного альманаха “ВАПЛИТЕ” и первой тетради “ВАПЛИТЕ”.

Ключевые слова: дискурс, журнал, ВАПЛИТЕ.

Lidia Kavun

**THE VAPLITE'S PRINTED ORGANS:
THE FORMATION OF MODERN AESTHETIC SPACE**

This article is focused on literary and critical discourse of the periodicals of the literary association of VAPLITE (Free academy of proletartan literature). Special attention is given lo the peculiarities of Vaplitanian aesthetics within the paradigm of literary and artistic miscallany of VAPLITE and the first vaplite's notebook.

Key words: discourse, journal, VAPLITE.